

Hadrovics Lászlóra emlékezve*

A száz évvel ezelőtt született Hadrovics Lászlóra, a jeles nyelvtudósra legyen szabad személyes emlékek alapján is emlékezni. Nem voltam sem tanítványa, sem munkatársa. A vele való első „találkozás” azonban régre, gimnáziumi éveimre nyúlik vissza: a „HADROVICS–GÁLDI”, tudniillik a magyar–orosz és orosz–magyar szótár annakidején úgy vált mindennapjaink részévé, hogy fogalmunk sem volt, kiket tisztelhetünk a számunkra ismeretlen szerkesztőkben. Egyetemi hallgatóként és fiatal tanárként viszont több tudományos előadását hallottam (többnyire a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésein, illetőleg a Szláv Filológiai Tanszék alkalmain), s rendszeres olvasója voltam elsősorban etimológiai és szótörténeti tanulmányinak. Én is olyannak ismertem meg őt, ahogy Gregor Ferenc, tanszéki tanártársa jellemezte: „Érdeklődése mások iránt – lett legyen az egyetemi hallgató vagy kolléga, segítőkészsége, jóakaró támogatása, közvetlen embersége, a hivatalos formák mellőzése, derűt és nyugalmat árasztó egész lénye” őszinte, baráti légkört teremtett körülötte (MNy. 1981: 124–5). Ennek köszönhetem én is, hogy emberileg is viszonylag közel kerülhettem hozzá. Nem felejttem el, mennyire zavarba hozott, amikor „Ungarische Elemente im Serbokroatischen” című nagyszabású etimológiai szintézisét dedikálta s átnyújtotta nekem.

* A Hadrovics László születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen 2010. június 15-én Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián elhangzott megemlékezés szerkesztett változata.

Miként azt sem, hogy saját kezűleg, szinte kalligrafikus betűkkel írt kéziratát, amely Zsirai Miklósról szóló kismonográfiám ismertetése volt, eljuttatta hozzám. Valószínűleg személyéhez kötődik az a tudománytörténeti tény, hogy az utolsó szerző lehetett, akitől az Akadémiai Kiadó kézzel írott könyvkéziratot közlésre elfogadott: „Még idős korában is kitűnően olvasható, szép alakú betűkkel rótt kézírását 1994-ben azzal honorálta az Akadémiai Kiadó, hogy Magyar frazeológia. Történeti áttekintés című monográfiáját az ívpapírra való átgepeltetés kiiktatásával közvetlenül saját kézírásából vitette számítógépre” – írja KISS LAJOS (in: BOLLA KÁLMÁN szerk., Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 1. Új Mandátum Könyvkiadó, Zsigmond Király Főiskola, Bp., 2005. 560–1). Hadrovics a szlavisztikának és a hungarológiai magyar nyelvészetnek egyaránt jeles művelője volt. Azok közé a szlavisták közé tartozott, akik feladatuknak tekintették a magyar–szláv kapcsolatok és a speciális magyar nyelvtudomány művelését is. E tekintetben is Melich János és Kniezsa István méltó utóda volt, miként abban is, hogy igen magas színvonalon művelte az etimológiát: bravúros szófejtéseivel lényegesen hozzájárult magyar nyelvi szavak eredetének megfejtéséhez, a közép-európai nyelvi régió – elsősorban magyar, szláv, német és olasz – kapcsolatainak a tisztázásához. Etimológusi vénája, teremtő fantáziája, kritikai érzéke, széles körű nyelvtudása és nyelvtudományi ismeretei, a „vele született teremtő erő, az invenció” (NYOMÁRKAY: MNy. 1997: 264–5), a nyelv és a társadalom összefüggését szem elől nem tévesztő szemléletmódja voltak a garancia arra, hogy maradandót alkothasson a szófejtés területén.

„A magyar nyelv-történeti etimológiai szótár”-nak (TESz.) munkatársaként az 1960-as évek közepén a szócikk-szerkesztési megbeszéléseken gyakran hallottam emlegetni őt, s ezekből is világosan kiderült, hogy Hadrovics nagyra becsült etimológus volt, akinek a véleménye sokat jelentett a TESz. etimológusai számára. Hadrovics elvszerűen csak olyan nyelvek szavaival foglalkozott, amely nyelveken szövegeket olvasott. Azért volt a forrásolvasó etimologizálás meggyőződéses híve, mert tudta, hogy a tárgyi összefüggések nyomozása, a használati körök és a jelentések meghatározása, kellően hiteles és pontos analógiák találása stb. elsősorban így lehetséges. Ebben a tekintetben s a magyar nyelvtudományra gondolva a TESz. nemcsak azért említendő, mert szerzői már a forrásolvasó etimologizálás eredményeit és módszertani tapasztalatait is hasznosították (MOLLAY, Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Akadémiai Kiadó, Bp., 64), hanem azért is, mert Hadrovics volt az egyik lektora ennek a szótárnak. Ő pontosan érzekelte, hogy az etimológiai kutatások sokat veszítettek népszerűségükből. A formalizálás büvöletének akkori, a múlt század hatvanas-hetvenes éveire jellemző légkörben határozottan foglalt állást: „a rapszodikus alakuló valóság és a nyelvnek ehhez való viszonya [...] nem alkalmazkodik a logikailag ragyogóan felépített, csak éppen nem nyelvszerű konstrukciókhoz [...]. Az etimológia eredményei nem formalizálhatók” (Szavak és szólások. Bp., 1975. NytudÉrt. 88: 6). Történeti iskolázottsága és ezzel összefüggő nyelvtudományi ars poeticája készítette arra, hogy síkra szálljon a nyelvtudomány szélesebb értelmezése mellett és a nyelv redukcionista felfogásával szemben. Véleménye az volt, hogy „A szókinccsel való foglalkozást [...] semmiféle nyelvtudomány nem nélkülözheti” (i. h.).

Hadrovics utolsó évtizedeiben egyre inkább hungarológiai témákkal foglalkozott, s nem csak történeti szempontból (l. következő műveit: A funkcionális magyar mondattan alapjai. 1969., Magyar történeti jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókinccsvizsgálat. 1992., Magyar frazeológia. Történeti áttekintés. 1995.). BENKŐ LORÁND írta róluk: „nemcsak feldolgozott konkrét anyaguk óriási bőségével, hanem sajátos, egyéni, újszerű látásmódjukkal,

további kutatásokat ösztönző, megtermékenyítő voltukkal is a legjobb hazai teljesítmények élére kíváncsognak” (MNy. 1997: 259). Hadrovicsot 1974-ben, 64 évesen, saját kérésére nyugdíjazták. Azért döntött így, mert még sok tennivaló várt rá, s tudományos terveit kívánta megvalósítani. Döntését nem bánta meg (in: BOLLA szerk. i. m. 542), s úgy vélem, az utókor is helyeselni fogja lépését.

Gyorsan változó korunkban, a publikációs dőmping és verseny időszakában sajnos a tudományban is bőven érzékelhető az ignorancia stratégiájának nevezett jelenség, hogy tudniillik nem veszünk tudomást bizonyos előzményekről, arról, hogy a – különösen a más szemléletű – kollégák mit írtak a kutatási területünkbe tartozó kérdésekről. Fölmerül tehát a kérdés, vajon mennyiben élnek tovább elhunyt tudósok kutatási eredményei, így Hadrovicséi is. Azért jutott ez eszembe, mert manapság is sokat lehet hallani és olvasni az idegen szavakkal kapcsolatos kérdésekről meg a purizmusról, a velük kapcsolatos s érzelmileg olykor túlmotivált vitákról. S bizony elfelejtődni látszik Hadrovicsnak „Az idegen szavak és a purizmus” című 1979-es tanulmánya is, amely pedig a maga széles történeti áttekintésével, meggyőző érvelésével segíthetne a világosan látásban. Abban például, hogy az írástudóknak felelősségük van a nyelvközösség anyanyelvi nyelvhasználatának a tekintetében is. Hadrovics nem ért egyet a leegyszerűsített szembeállításal, hogy tudniillik az anyanyelvi szavak előnyben részesítése provinciálissá tesz, az idegen szavak viszont a világkultúrához való utat jelentik. Nem a „vagy – vagy”, hanem az „is – is” a követendő út véleménye szerint, s a fő szempont a nyelvközösség egésze nyelvi kommunikációja minél zökkenőmentesebb voltának a biztosítása – s ebben bennfoglaltatik az anyanyelvi elemekből való lexikális építkezés támogatása. Ezt ő a szaknyelvekre is vonatkoztatja: „ilyen szempontból nem ártana, ha a nyelvészek egy része is némi önuralmat tanúsítana, és saját mondanivalóját érthetőbb nyelven fogalmazná” (MNy. 1979: 7).

Hadrovics egyöntetű tiszteletnek örvendett külföldi szlavisták és a hazai nyelvészek körében is. Természetes, hogy a Magyar Tudományos Akadémia hamar tagjainak a sorába választotta: 1948-ban lett levelező, 1970-ben pedig rendes tag (A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja 1973. Bp., 1973. 76), tehát 49 éven át volt a tudós társaság tagja. Szakmai tekintélyének, magas színvonalú tudományos munkásságának, illetőleg annak köszönhetően, hogy kimutatta az elveszett ómagyar Trója-regény és Nagy Sándor-regény nyomait a délszláv irodalmakban, elnyerte az Akadémia legnagyobb elismerését, az Akadémiai aranyérmét.

A tudomány művelésének értelemszerűen mindig vannak közvetlen emberi dimenziói is. A kutató egy nagy virtuális, illetőleg egy kisebb valóságos közösség (intézet, tanszék, kutatócsoport) tagjaként másokkal együtt tevékenykedik tudományos kérdések megoldásán. Szüksége van visszajelzésekre, bátorításra és bírálatra egyaránt. A tanárnak például sokat jelenthet tanítványai előmenetelét látni, s megtapasztalni ragaszkodásukat. Jól jellemzi Hadrovicsot, a tanárt és embert az a két lírai sor, amelyet egy 1992-ben nyilvánosan elmondott köszöntőjéből idézek: „kívánom neked, hogy a fiatalabb kollégáktól, jóbarátoktól kapd vissza azt az őszinte barátságot, figyelmességet, szeretetet, amellyel Te és a veled egyérmű jóbarátok ma engem körülvesztek. Kívánom azt, hogy annak idején ezzel a barátsággal, a fiatalabbaktól kapott szeretettel légy olyan boldog öreg ember, mint amilyen boldog öreg ember a ti barátságotokkal ma én vagyok” (MNy. 1993: 121).

Hadrovics tovább él munkáiban és példájában: „Örökök hagyta számunkra a kutatás etikusságát, a tények abszolút tiszteletét, a hallatlan munkabírást, a lelkesedést, a minden aka

dályt leküzdő szorgalmat” (NYOMÁRKAY: MNy. 1997: 264; 1. még KISS LAJOS, Hadrovics László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1999). Méltó és érdemes emlékeznünk rá.

KISS JENŐ